

Пікулицька Л.В., Байдак Л.І.

Сумський національний аграрний університет, Україна

Сучасні прийоми навчання українській мові як іноземній у вищій школі

Інтеграція сучасної системи вищої освіти України в європейську ставить нові завдання і умови розвитку експорту освітніх послуг. Українська мова стає другою рідною мовою для студентів з Європи, Північної та Південної Америки, Азії, Африки – представників майже усіх континентів світу. У зв'язку із цим нагальною проблемою для методистів є вивчення та вдосконалення основних прийомів викладання української мови як іноземної. Викладачів-мовників хвилює питання, як швидше, ефективніше, різноманітніше та цікавіше подати іноземним студентам навчальний матеріал. Викладання української мови не є легким завданням. Саме тому постійно розробляють нові методи, прийоми, форми навчання української мови як іноземної, створюють нові концепції. Хоча аспект викладання української мови останніми роками досить активно розглядається у сфері лінгвістики, сьогодні ще не можна стверджувати наявність достатнього масиву праць, який комплексно розкривав би усі практичні нюанси проблеми.

Мова має стати інструментом спілкування, що дозволяє проникнути в іншу культуру, визначити для себе її характерні риси і засвоїти тип поведінки, адекватний сприйняттю представниками іншої культури. Тільки так студенти можуть стати повноцінними учасниками міжкультурного діалогу.

Методика викладання української мови досліджує процес навчання українській мові, розкриває закономірності засвоєння різних сторін мови, визначає і вмотивовує засоби передачі знань студентам, прагне віднайти шляхи найрезультативнішого навчання, зокрема визначити мету викладання мови, обґрунтувати принципи навчання з урахуванням закономірностей засвоєння

фонетики, лексики, граматики, правопису тощо, вмотивувати найекономніші і найефективніші методи й прийоми навчання, вчить виявляти недоліки у викладанні і долати їх.

Необхідно навчити студентів не тільки основ іноземної мови, а й з цікавістю та ентузіазмом спілкуватися іноземною мовою, як на професійні теми, так і в ситуаціях повсякденного життя. Іноземні студенти повинні розуміти мову, а також правильно будувати своє повідомлення у відповідь, яке має відповідати культурі співрозмовника. Тому разом із вивченням явищ мови, треба вивчати особливості культур учасників діалогу, їхні характерні риси, подібності та відмінності. Вивчення культурних традицій є частиною процесу навчання іноземній мові. У процесі роботи на заняттях іноземні студенти повинні підтверджувати й відстоювати свою точку зору, користуватися аргументацією, навчитися аналізувати зміст й знаходити шляхи порозуміння у процесі діалогу мовою, що вивчається. Таким чином, розширюються межі навчання, і це дозволяє оптимізувати сам процес спілкування між людьми. Навчання численних груп іноземних студентів, різних за психічними характеристиками, релігійними віруваннями, віком і середовищем виховання, вимагає пошуку таких прийомів навчання, які дали б змогу найбільш повно реалізувати природні здібності студентів і розвивати їх.

Коли іноземний студент потрапляє в іншомовне середовище, найперше завдання, яке він отримує і яке мають успішно реалізувати його викладачі, – це швидке опанування комунікативних навичок мови цього середовища. Для досягнення цієї мети студент отримує певний період навчання на підготовчому відділенні, під час якого викладачі вищого навчального закладу мають підготувати його не лише до загального сприйняття мови на рівні, достатньому для сприйняття лекцій та читання підручників, але й сформувати загальну компетенцію лінгвокультурологічного характеру. Крім того, під час підготовчого періоду викладачі мають сформувати мовно-комунікативний потенціал, що насамперед підвищить можливості студента ефективно

сприймати та засвоювати інформацію щодо його майбутньої професії. Таким чином, навчання на підготовчому відділенні має не лише сформувати загальні комунікативні навички, але й бути орієнтованим на майбутнє професійне навчання.

Як бачимо, перед викладачем української мови як іноземної стоїть завдання не лише максимально ознайомити студента з особливостями мови, але й сформувати загальне сприйняття культурно-національного середовища. Це можна реалізувати насамперед через добір відповідного лексичного матеріалу, опрацювання текстів, що сприятимуть ефективності цього процесу. Робота з іноземними студентами в аспекті викладання української мови як іноземної як першочергового завдання визначає оволодіння основними мовними навичками за досить короткий термін.

Досвід роботи у цій галузі дозволяє виділити кілька методик викладання, серед яких найефективнішою є комунікативна методика. Вона дозволяє у досить короткий термін сформувати певний рівень мовної компетенції слухача через активне залучення актуальних мовленнєвих ситуацій.

Комунікативний метод базується на таких загальнодидактичних і методичних принципах:

а) принцип мовленнєво-мисленнєвої активності – передбачає, що будь-який мовленнєвий матеріал (фраза, текст) активно використовується носіями мови в процесі спілкування;

б) принцип індивідуалізації – головний засіб створення мотивації при оволодінні мовою;

в) принцип функціональності – відповідно до цього принципу визначаються функції говоріння, читання, аудіювання і письма як засобу спілкування;

г) принцип ситуативності – передбачає визнання ситуації як базової одиниці організації процесу навчання іноземного спілкування;

д) принцип новизни – забезпечує підтримку інтересу до оволодіння іноземною мовою, формування мовленнєвих навичок, розвиток продуктивності й динамічності мовленнєвих умінь .

Без сумніву, ключовим на будь-якому етапі вивчення української мови як іноземної стає опанування лексичного матеріалу. В іноземних студентів, які навчаються у СНАУ та спеціалізуються в галузях механіки, менеджменту, будівництва, електроенергетики, машинобудування, постійно виникає потреба у професійному спілкуванні в різних ситуаціях. Метою такого спілкування є встановлення контакту, переконання співрозмовника, що здійснюється у формі бесіди або діалогу. Саме тому пріоритетним напрямом подання навчального матеріалу для нас є лексичний, а вже потім – граматичний та фонетичний. Основою такого заняття мусить бути усне мовлення. Його практикують із перших хвилин уроку. Вивчення граматичних правил, заучування слів є лише засобом для оволодіння усним мовленням, оскільки воно – кращий спосіб засвоєння й закріплення будь-якого матеріалу.

В українській методиці вивчення мови як іноземної виокремлюють два основні етапи вивчення нових лексичних одиниць:

1) орієнтувально-підготовчий – етап, що включає добір, організацію і презентацію нового лексичного матеріалу;

2) етап тренування і здобуття лексичних мовленнєвих навичок, який передбачає роботу над закріпленням та активізацією лексичних одиниць у різних видах мовленнєвої діяльності.

У презентації нового лексичного матеріалу важливим виявляється використання наочного матеріалу. Зокрема, в аспекті наочності прийнято виділяти три основні типи: предметну наочність, що реалізується через безпосередній показ предмета та називання закріпленої за ним лексеми;

зображальну наочність, що реалізується через демонстрування малюнків, схем, відеоматеріалів, які дозволяють сприйняти певний лексичний матеріал; моторну наочність, яка реалізується через опис дій і рухів з їх демонстрацією .

Одне з важливих умінь, яким іноземні студенти повинні оволодіти з першого року навчання іноземної мови, є уміння вести діалог (діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями й думками, діалог-обговорення та дискусія). Найскладнішим для оволодіння є діалог-обговорення або дискусія, коли співрозмовники прагнуть виробити якесь рішення, дійти певних висновків, переконати один одного в чомусь.

Отже, перший прийом навчання українській мові як іноземної – це метод обговорення (дискусія). Іноземні студенти мають змогу спілкуватися на професійні, країнознавчі, суспільні, побутові теми, цікавитися граматичними правилами української мови. Постійно має бути обговорення будь-якого поняття, проблеми, теми тощо. Таким способом відбудеться найкраще засвоєння навчального матеріалу. Традиційна схема: пояснення викладача – нотатки студентів – відтворення студентами поданого викладачем матеріалу – усе це не дасть такої ефективності для розуміння та використання української мови, як просте обговорення, а саме:

- запитання студентів до викладача за темою заняття;

- засвоєння нового матеріалу (лексичного, граматичного чи фонетичного) у вигляді діалогів та монологів;

- коментування виконання письмових завдань (наприклад: чому саме це слово доречно використати в цьому реченні, чому саме ця граматична форма, а не інша тощо) та виправлення помилок. На нашу думку, не має сенсу постійно перевіряти письмові завдання (це доцільно робити лише під час підсумкового контролю рівня знань іноземних студентів). Більшість студентів не будуть розбиратися у помилках. А коментування та пояснення самих студентів зможе одразу ж виявити слабкі та сильні сторони у їхніх знаннях.

Другий прийом – проектування. За його допомогою можна виконувати безліч завдань і ефективно досягати успіху у вивченні української мови як іноземної. З іноземними студентами можна працювати над такими проектами:

- відеоекскурсія містом (створення сценарію, запис екскурсії на відео);
- інтерв'ю та анкетування на різні теми, що оформляються у вигляді таблиць або презентацій у PowerPoint;
- проектні роботи, що стосуються безпосередньо професійної сфери діяльності студентів («Основні фізичні закони», «Грошова система», «Економіка як наука», «Архітектура та стилі») чи розмовно-побутової («Моя сім'я», «Життя та навчання в Україні», «Звичаї та традиції України», «Життя та звичаї моєї країни»).

Отже, за самою ідеєю освітньої проектної технології роль викладача полягає у сприянні розвитку критичного й творчого мислення студентів.

Третій прийом – аудіювання. У методиці викладання іноземної мови аудіювання вважали пасивним видом мовленнєвої діяльності. Лише завдяки дослідженню американських вчених Дж. Ашера, і С. Крашена, ідеї яких лягли в основу популярних сучасних методик вивчення іноземних мов (розуміння – досягнення – перед відтворенням), аудіювання стало активним видом мовленнєвої діяльності.

Процес формування умінь аудіювання передбачає такі три програми:

1. Аудіювання під час введення нового матеріалу, коли особливо інтенсивно формуються звукові образи нових мовних елементів. У цій програмі значна увага приділяється не тільки розумінню почутого, а й усвідомленому сприйманню фонетико-акустичних особливостей цих мовних одиниць.

2. Аудіювання як елемент діалогічного мовлення. Ця програма є супровідною у формуванні вмінь говоріння і фактично зумовлена необхідністю: без аудіювання не буває спілкування.

3. Аудіювання як спеціальний різновид іншомовних вправ, тобто як спеціальна програма. Йдеться про слухання мовлення викладача або диктора, яке включає як діалоги різних осіб, так і монологічні єдності (розповіді, читання оповідань тощо).

В основі акту аудіювання лежить навчально-мовленнєва ситуація. Предметом її є зміст аудіюваного тексту, а комунікативне завдання виражає мету слухання. Це вузлові компоненти, які визначають спілкування. Аудіюванню, як і будь-якому іншому мовленнєвому актові, передують усвідомлення і прийняття потреби у ньому. Таким чином, використовуючи метод аудіювання, викладач не тільки вчить іноземних студентів сприймати мовлення на слух, а й розвиває їхнє мовлення.

Четвертий прийом – рольова гра. Рольова гра є активним методом навчання, засобом розвитку комунікативних здібностей студента. Вона пов'язана з інтересами студентів, є засобом емоційної зацікавленості, мотивації навчальної діяльності; виступає активним способом навчання практичного володіння іноземною мовою; допомагає подолати мовні бар'єри студентів, значно підвищує обсяг їхньої мовленнєвої практики. Це навчання в дії. Існує велика кількість форм, типів рольової гри на заняттях української мови як іноземної. Особливо метод рольової гри допомагає під час вивчення нових лексичних тем. У рольових іграх обов'язково формуються соціально-рольові відносини учасників. Так, наприклад, можна використовувати рольову гру «На співбесіді», де студенти беруть на себе роль роботодавця та працівника. Також наведемо приклади ситуативно-рольових ігор, які використовуємо у навчанні: «Розмова у вагоні», «У таксі», «Ми заблукали», «У банку» та інші.

Як показує досвід, немає одного ідеального прийому. На практиці, у процесі викладання української мови як іноземної об'єднують і використовують кілька. Тому сьогодні, викладачам-словесникам потрібно постійно вдосконалювати власні знання про методи навчання іноземних мов, впроваджувати у викладацьку практику новітні освітні концепції та йти в ногу з

часом. Ефективність і результативність процесу формування іншомовної професійної компетентності залежить від вдалого вибору і поєднання викладачем відповідних методик навчання іноземних мов. Використання досліджених нами прийомів дає змогу створити на занятті природне середовище, допомагає активізувати творчі здібності студентів, розвиває їхнє мислення і формує в них уміння, необхідні для сучасного суспільства. При цьому змінюється парадигма навчання, більше уваги приділяється формуванню навичок та вмінь самостійно здобувати знання в умовах дослідницької діяльності.

Література:

1. Блумфілд Л. Краткое руководство по практическому изучению иностранных языков / Л. Блумфілд // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. – М., 1967.
2. Зозуля І. Є. Вивчення української мови та країнознавства як один з напрямків формування полікультурної вихованості іноземних студентів (досвід Вінницького національного технічного університету) / І. Є. Зозуля // Вища освіта України: Тематичний випуск «Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору». – 2012. – № 1. – С. 504 – 511.
3. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами / Г. Строганова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Л., 2008. – Вип. 3. – С. 173–179.